

## BESEDA UREDNIKA

V tokratni 28. številki že na prvi pogled izstopajo tri tematike: protestantizem na Slovenskem med nemško govorečim prebivalstvom 19. stoletja, srečanje in soočenje z islamom v Evropi danes, vprašanja, ki zadevajo razmerje med renesanso, humanizmom in reformacijo, kot so razvidna v življenjskih poteh in delu Primoža Trubarja ter Petra Pavla Vergerija. Prav slednji tematiki, razmerju med zgodovinskim humanizmom in reformacijo, nameravamo posvetiti pozornost tudi v naslednjih številkah, nenazadnje zato, da počastimo delo in dosežke letos preminulega klasičnega filologa Primoža Simonitija (1936–2018) na tem področju.

Prvi dve temi sta gotovo zunaj glavnega fokusa naše revije, ki posveča največ pozornosti na eni strani *slovenskemu zgodovinskemu protestantizmu 16. stoletja* in na drugi strani vprašanjem slovenskega in svetovnega *protestantizma v sodobnosti*. Pa vendar objavljeni prispevki o *nemški* protestantski skupnosti na Slovenskem in o soočenju z *islamom* danes neposredno in posredno govorijo o vprašanju, ki je izjemnega pomena tako za preučevanje in razumevanje slovenskega protestantizma 16. stoletja kot za razumevanje (z)možnosti in težav protestantskega krščanstva danes (v Sloveniji in drugod). Gre za problem »*inkulturacije*« *univerzalne religije*, kakršni sta tako krščanstvo kot islam. Kaj pomeni inkulturacija v različne etnične, socialne, nacionalne skupnosti in/ali različne sloje znotraj njih? Kaj pomeni vključevanje/prilagajanje neke univerzalne religije v dano družbeno skupnost, njeno tradicijo in kulturo za to skupnost samo; kaj pomeni naveza neke univerzalne

religije na neko skupnost za to religijo, za njene zmožnosti in perspektive? In še dodatno priostreno: kaj pomeni za univerzalne religije, ki/če pred bogom posebej izpostavljajo posameznika – kot je to v protestantskem krščanstvu, a tudi v islamu –, ko/če se pojavljajo in uveljavljajo kot religije nekega naroda, države, nacionalnih ustanov, slojev, lokalnih in drugih skupnosti, v funkciji njihovega oblikovanja, utrjevanja, obrambe ali ekspanzije; kaj pomenijo za take skupnosti posamezniki, ki prav zaradi svoje vere nočejo biti (več) zgolj in predvsem člani take skupnosti?

Religije lahko s svojimi simboli, rituali, normami in običaji, kolektivnim delovanjem krepijo etnične, narodne, nacionalne, lokalne, sorodstvene, poklicne vezi in skupnosti ter njihove tradicije, hkrati pa lahko same izkoriščajo tako vključenost in povezanost pri svojem ohranjanju ali širjenju, opirajoč se na družinske, lokalne, socialne, nacionalne tradicije, vezi in poti. Zgodovina pozna številne primere takega obojestransko uspešnega sožitja tako pri ohranjanju in obrambi kot pri ekspanziji. Toda zgodovina in sodobnost poznata tudi kričeče primere negativnih posledic takega povezovanja in take inkulturiranosti: meddržavni, medetnični, tudi razredno-socialni konflikti najhitreje in največkrat preidejo v nasilne obračune, kadar so nadgrajeni še z religioznimi razlikami in napetostmi (vsekakor je težje pokazati, da bi skupna tradicionalna ali univerzalna religija učinkovito preprečevala spopade med državami ali narodi ...); verska skupnost, ki je bila v nekem okolju (pre)tesno povezana z neko državo, etnično manjšino ali razredno-slojno skupino, je pogosto oslabela ali celo izginila z oslabitvijo ali izginotjem take države, manjšine ali sloja; religija, ki se je razumela kot nerazdružno povezana s kulturnimi značilnostmi okolja in obdobja, v katerih je nastala ali se oblikovala, je zadela na odpor ali celo nepremostljive ovire v okoljih in obdobjih z drugačnimi značilnostmi ...

Praviloma – in prav je tako – se mnogi pripadniki in glasniki univerzalnih religij vsaj ob soočenju s takimi situacijami spomnijo temeljnega univerzalnega sporočila in poslanstva svoje religije, ki na primer v krščanstvu odmeva iz evangelijev in Pavlovih poslanic: iz Jezusove zavrtnitve lastne družinske skupnosti, matere, bratov in sester, ko se obrača k svoji verski skupini (»Kdorkoli uresničuje Božjo voljo, ta je moj

brat, sestra in mati«, Mr 3,35); iz opozorila apostola Pavla, kako ni »ne Juda, ne Grka ... kajti vsi ste eden v Kristusu« (Gal 3,24). Težje pa je ob tem spoznati in pripoznati, da je temeljna predpostavka (in posledica) univerzalnosti krščanskega (in islamskega) sporočila svoboden in zato zase pred Bogom odgovoren posameznik, katerega svoboda in odgovornost ne zanika vezanosti in odgovornosti v vsakokratni skupnosti, a jo nujno tudi presega. Protestantsko krščanstvo je to posebej poudarilo, ko je pokazalo, da taka posameznikova svoboda in odgovornost pred Bogom velja tudi nasproti verski skupnosti, njenim notranjim in zunanjim vezem in zvezam. V času stisk in spopadov so taka individualna nasprotovanja, odstopanja in izstopanja označevana ali doživljana kot »nesolidarnost«, »izdaja«, »slabitev fronte« ali odločnosti udara, v mirnih okoljih in obdobjih se jim nasprotuje z dokazanimi sociološkimi in antropološkimi spoznanji o prednostih integriranosti, spoštovanja tradicije itd. Ne gre se slepiti: v medčloveških in družbenih odnosih, tudi v verski skupnosti in njenem delovanju, ni mogoče brez »in«, brez integracije in inkulturacije (»vera in kultura«...). Protestantski »samo« (pred Bogom) bi bil za versko skupnost samo-žrtvovanje, če bi ga vzela radikalno in dosledno. In če kdo, potem protestantska krščanska teologija »ve«, da je samožrtvovanje zaradi (končne) odrešitve lahko človeška/grešna iluzija. Toda velja tudi: če se v svetu vsakokratnih odnosov, vezi in interesov ne bi pojavljal tudi *protest* kot odmev/nasledek doživljane odgovornosti »samo pred Bogom«, bi bil ta svet neizogibno na poti ali v končno entropijo vseenosti ali v končno kataklizmo vseobčega spopada! Protestantsko krščanstvo je ob svoji neizogibni vključenosti/prilaganju/inkulturaciji s svojim hkratnim poudarjanjem svobode in odgovornosti posameznika nudilo prostor, izziv in podporo takemu protestu (in s tem navsezadnje opravičevalo tudi svoje ime).

*Razprave, študije* tokratne številke se na svoj način vključujejo tudi v letošnji premislek rezultatov prve svetovne vojne ob 100-letnici njene-ga konca. Konec svetovne vojne z njenimi geopolitičnimi rezultati je na Slovenskem pomenil tudi konec (ali začetek konca) protestantizma, ki je bil povezan z nemško govorečo manjšino na Goriškem in v Ljubljani. O tem pišeta prvi dve razpravi. Vincenc Rajšp na osnovi primarnih virov

prikazuje življenje in delovanje *protestantske cerkvene občine v Gorici v 19. stoletju do konca 1. svetovne vojne*. Steber izrazito manjšinskega protestantizma znotraj takratne nemško govoreče manjšine v Gorici so bili nekateri uspešni in vplivni priseljeni podjetniki, vključevala pa je tudi priseljene državne uradnike iz širšega avstrijskega in nemškega prostora, obrtnike in delavce, zaposlene pri gradnji bohinjske železnice. Avtor ugotavlja, da na Goriškem ni bilo nikakršnega nasprotja med nemškimi protestanti in slovenskim delom goriškega prebivalstva. Član goriške luteranske cerkvene občine je po svojem prestopu v protestantizem postal tudi *dr. Karel Lavrič (1818–1876)*, vseskozi najuglednejši in najvplivnejši slovenski politik tistega časa na Goriškem in eden od vodilnih »staroslovenskih« narodnih voditeljev v slovenskem prostoru sploh. O njem je izdal izčrpno in dokumentirano biografijo primorski zgodovinar Branko Marušič (*Založba ZRC SAZU 2016*). Tanja Žigon piše o praznovanju *400-letnice reformacije v vojnem letu 1917 v luteranski cerkveni občini v Ljubljani*. Na osnovi arhivskih virov in zapisov v takratnih slovenskih in nemških časnikih hkrati oriše nekatere značilnosti njenega delovanja v takratnem avstrijskem (političnem) in slovenskem (narodnostnem) okolju. Avtoričina raziskava je bila predstavljena na mednarodni konferenci maja 2018, posvečeni dogajanju v širšem avstro-ogrskem srednjeevropskem prostoru med svetovno vojno. Karl W. Schwarz piše o Trubarju in slovenskih reformatorjih 16. stoletja s posebnim ozirom na njihove *tiskane knjige kot sredstvo in kulturno zapuščino reformacije*. Razprava je bila napisana za eno od znanstvenih konferenc v Nemčiji ob 500-letnici reformacije. Konferenca je obravnavala temo/tezo: »Brez tiska ne bi bilo (uspešne) reformacije«. Prispevek je posebej zanimiv kot primer predstavljanja reformacije na Slovenskem širši nemški strokovni javnosti, hkrati pa nam omogoča vpogled v poti in sedanje stanje zbiranja in hranjenja slovenskih in drugih južnoslovenskih reformacijskih tiskov.

Objavljamo drugi, zaključni del obsežne razprave Petra Kuzmiča o eni ključnih teoloških tem, o novozaveznem in kasnejšem teološkem pojmovanju razmerja med *Cerkvijo in Božjim kraljestvom*. Prvi del je bil objavljen v prejšnji, 27. številki revije.

Jonatan Vinkler objavlja drugi del pripravljane tetralogije o *čeških bratih*, ki jo je začel v 25. številki. Tokrat piše o čeških bratih med nastopom Martina Luthra in augsburškim verskim mirom. Izpostavlja silnice razvoja, ki se skozi 16. stoletje krepijo vse do 30-letne vojne; letos se spominjamo in obeležujemo – gotovo ni mogoče reči, da proslavljamo – 400-letnico začetka te vojne (1618–1648).

Dva avtorja sta želela s svojima prispevkoma počastiti bližajoči se jubilej, osemdesetletnico, in izreči zahvalo dvema uglednima zgodovinarjema: Vincenc Rajšp *dr. Branku Marušiču* in Karl W. Schwarz *dr. Feliksu Bistru*. Čestitkam se pridružujemo tudi uredniki in prepričani smo, da tudi bralci revije, ki poznajo njuno delo in prizadevanje.

Dve objavljeni predavanji iz letošnjih *študijskih večerov* se posvečata aktualni tematiki »islam in Evropa«. Aleš Črnič raziskuje korenine in spodbude evropskega »strahu (in strašenja) pred islamom«. Marko Kerševan poskuša opredeliti sistemske in vrednotne pogoje, s katerimi se srečujejo islam in muslimani v sekularizirani »krščanski Evropi«, ter nakazuje nekatere dileme in izzive, ki so pred »evropskim islamom«. Avtorja obeh prispevkov – katerih osnovne misli so bile predstavljene tudi na konferenci, ki jo je pripravila Islamska skupnost v Sloveniji ob svoji 100-letnici – soglašata, da sodi ohranjanje dosežene sekularnosti k temeljnemu pogojem in nudi najboljši okvir mirnega (post)modernega sožitja ljudi različnih religijskih tradicij, veroizpovedi in svetovnih nazorov v Evropi. Božidar Debenjak dokumentira in analizira status, ki ga ima *Marija v novozaveznih (in koranskih) besedilih* in njihovih kasnejših dopolnjevanjih ter interpretacijah. Prikaz tega statusa se na svoj način vključuje v razprave o bližini/oddaljenosti med krščanstvom in islamom, hkrati pa osvetli razloge za zavračanje Marijinega kulta in (katoliške) »mariologije« v protestantskem krščanstvu (o katerih govori tudi Karl Barth v izbranem *Prevodu* v tej številki).

V rubriki *Bilo je povedano* ponatiskujemo študijo Štefana Barbariča (1920–1988) o *Trubarju in njegovih stikih z mislijo in besedili Erazma Rotterdamskega*. Besedilo je bilo slovenskim bralcem težko dostopno, saj je izšlo leta 1972 v Novem sadu v *Zborniku za slavistiko* pri Matici srpski in na Slovenskem doslej še ni bilo natisnjeno. Barbaričeva študi-

ja povzema dotedanje obravnave in jih dopolnjuje z lastnim raziskovanjem. Kot taka je pomemben člen v dosedanjem preučevanju navzočnosti in vpliva (zgodovinskega) humanizma v slovenskem prostoru, ki mu je kasneje dalo odločilen pečat delo Primoža Simonitija. Ponovno objavo je s potrebnimi pojasnili pospremil Dušan Voglar.

Lahko rečemo, da se v rubriki *Razgledi, vpogledi* v obnovljeno in razširjeno ukvarjanje z renesančnim in humanističnem okoljem reformacije na Slovenskem posredno vključuje tudi prispevek Tomaža Jurce o(b) letošnjem natisu in slovenskem prevodu Vergerijevih (latinskih) *Dopisov papeškega tajnika* iz leta 1556 in seveda že sam natis in prevod dr. Gregorja Pobežina (v Založbi ZRC SAZU). Kot smo zapisali že ob drugi priliki, sodi – po vključitvi Kopra v prostor slovenske države – Vergerij in njegovo delo tudi v našo (čeprav seveda ne le našo) kulturno dediščino v celoti in ne le zaradi svojih vezi s Trubarjem in njegovim delom.

Za letošnji *Prevod* smo posegli po zadnjih spisih *Karla Bartha* (1886–1968), ki smo jih izbrali za obeležitev spomina na *50-letnico njegove smrti*. Izbrali smo jih iz njegove avtobiografske refleksije (leta 1958) in iz njegovih zapiskov ob srečanju z dokumenti in protagonisti 2. vatikanskega koncila, tudi s papežem Pavlom VI. (*Ad limina Apostolorum* 1967). Barthova razmišljanja in opozorila iz njegovega časa – časa hladne vojne in pretresa, ki ga je povzročil 2. vatikanski koncil – zaslužijo pozornost ob današnjem oživljanju duha hladne vojne in znakov »restavracijske« revizije (usmeritve) 2. vatikanskega koncila v Katoliški cerkvi.

*Kronika* objavlja nagovor ministra za kulturo Dejana Prešička na letošnji osrednji slovenski proslavi dneva reformacije 30. oktobra na Ravnah na Koroškem in govor predsednika državnega zbora Dejana Židana na proslavi dneva reformacije 25. oktobra v Murski Soboti.

Marko Kerševan

[https://doi.org/10.26493/2590-9754.14\(28\)5-10](https://doi.org/10.26493/2590-9754.14(28)5-10)